

فصلنامه مطالعات فقه اقتصادی، دوره دوم، شماره چهارم، زمستان ۱۳۹۹

مبانی، مزایا، معایب و چالش‌های مشارکت سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی در محاکم بین‌المللی

مسعود گماری^۱، صابر نیاورانی^{۲*}، محسن محبی^۳

۱. دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل عمومی، دانشکده حقوق - هیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۲. استادیار گروه حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق - هیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۳. استادیار گروه حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق - هیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: یکی از مصادیق حضور سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی در عرصه بین‌المللی، مشارکت این سازمان‌ها نزد محاکم بین‌المللی است که بیشتر در قالب نهاد «یار دادگاه» صورت می‌گیرد.

مواد و روش‌ها: مقاله حاضر توصیفی تحلیلی است. مواد و داده‌ها نیز کیفی است و از فیش‌برداری در گردآوری مطالب و داده‌ها استفاده شده است.

ملاحظات اخلاقی: در این مقاله، اصالت متون، صداقت و امانت‌داری رعایت شده است.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان داد مشارکت نهاد «یار دادگاه»، تضمین‌کننده حقوق بشر و حقوق بشر دوستانه نزد مراجع قضایی است و تضعیف این مشارکت باعث تضعیف جامعه مدنی و به تبع آن به حاشیه راندن سازمانهای جامعه مدنی است.

نتیجه‌گیری: نتیجه اینکه تقویت جایگاه و سودمندی نهاد «یار دادگاه» در فرایندهای قضایی به‌نفع تضمین حقوق بشر و حقوق بشر دوستانه خواهد بود. به‌همین جهت دولتها باید در جهت رفع موانع و چالش‌های این نوع مشارکت اقدام به قانونگذاری مناسب اقدام کرده؛ و از پیچیده کردن بیش از حد این نهاد حقوقی خودداری کنند.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۱۳۵-۱۵۰

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۵/۱۶

تاریخ اصلاح: ۱۳۹۹/۰۷/۲۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۹/۰۱

تاریخ انتشار: ۱۳۹۹/۱۲/۲۹

واژگان کلیدی:

سازمان غیردولتی، مشارکت، محاکم، یار دادگاه، منفعت حقوقی.

نویسنده مسؤول:

صابر نیاورانی

آدرس پستی:

ایران، تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، گروه حقوق بین‌الملل.

تلفن:

021 44845201

کد ارکید:

0009-0004-1157-0524

پست الکترونیک:

saberneavarani@gmali.cam

۱. مقدمه

برخی دیگر با استناد به حقوق بین‌الملل موضوعه و معایب این نهاد و تأثیر منفی آن بر دولت‌ها و منافع طرفین دعوا با گسترش این نهاد مخالفت نموده‌اند. در مجموع به نظر می‌رسد که سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی با توجه به ویژگی تخصصی و فنی خود و با اتکاء به افکار عمومی جهانی و در نقش کارشناس و خبره توانسته‌اند جایگاه مفید و مؤثری نزد محاکم بین‌المللی پیدا کنند.

۲. مواد و روش‌ها

مقاله حاضر توصیفی تحلیلی است. مواد و داده‌ها نیز کیفی است و از فیش‌برداری در گردآوری مطالب و داده‌ها استفاده شده است.

۳. ملاحظات اخلاقی

در این مقاله، اصالت متون، صداقت و امانت‌داری رعایت شده است.

۴. یافته‌ها

یافته‌ها نشان داد مشارکت نهاد «یار دادگاه»، تضمین‌کننده حقوق بشر و حقوق بشر دوستانه نزد مراجع قضایی است و تضعیف این مشارکت باعث تضعیف جامعه مدنی و به تبع آن به حاشیه راندن سازمانهای جامعه مدنی است.

۵. بحث

در این قسمت موضوع را مورد بحث قرار می‌دهیم

۵-۱ مشارکت سازمان‌های بین‌المللی غیر دولتی نزد محاکم بین‌المللی: نهاد «یار دادگاه» در این قسمت به بررسی مشارکت سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی نزد محاکم بین‌المللی: نهاد «یار دادگاه» پرداخته می‌شود.

نظام قضایی بین‌المللی، هنوز دولت محور و مبتنی بر اصل توافق و تبادل است. محاکم به موجب توافق بین دولتها بوجود می‌آیند، اختیارات، صلاحیت‌ها و قواعد ماهوی و شکلی حاکم بر محاکم و دادرسی‌های بین‌المللی نیز منبعت و متأثر از اراده دولتها و نهادهای بین‌الدولی است. برطبق حقوق بین‌الملل سنتی سازمانهای بین‌المللی غیر دولتی تابع حقوق بین‌الملل محسوب نمی‌شوند و براین پایه از حق حضور نزد محاکم بین‌المللی برخوردار نیستند. این امر از آن جهت اهمیت دارد که در قلمرو امور پیشبینی و به‌ویژه بخش قابلیت پذیرش دعوی برخوردار از سمت یک عنصر اساسی و تأثیرگذار است. از دیگر سو، سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی بیشتر به‌هنگام مشارکت نزد محاکم بین‌المللی، خود را «ذی‌سمت» و «ذینفع» معرفی می‌کنند و مدعی اقدام از جانب عموم و نمایندگی «منافع عمومی» هستند. محاکم بین‌المللی نیز ماهیت این منافع را مورد رسیدگی قرار می‌دهند. بر این اساس یک نهاد حقوقی تازه تأسیس تحت عنوان «یار دادگاه» در حقوق بین‌الملل پدیدار شده است. مشارکت سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی در قالب «یار دادگاه» و حدود و ثغور و چالش‌های آن از مهم‌ترین مسائل مطرح در محافل حقوقی است؛ لذا پرسش اساسی آنست که سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی برای حضور نزد محاکم بین‌المللی در چه شرایطی «ذی‌سمت» و «ذینفع» محسوب می‌شوند؟ و مبنای حقوقی این منفعت و سمت چیست؟ برخی محققین با استناد به ضعف‌های ساختاری و نواقص دموکراتیک نظام بین‌المللی و فقدان متولی برای دفاع از منافع جمعی و همچنین روند انسان محور شدن حقوق بین‌الملل، دیدگاه مثبتی به این موضوع دارند و

۵-۱-۱ چستی مشارکت در قالب «یار دادگاه»

در ابتدا و در مقام تعریف باید گفت، در فرایندهای قضایی بین‌المللی گاه سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی بدون داشتن سمت و جایگاه حقوقی رسمی و بدون این که طرف دعوا باشند به دادگاه کمک می‌کنند. از این نوع مشارکت تحت عنوان نام برده می‌شود که در متون و ادبیات زبان فارسی به «یار دادگاه» یا «دوست دادگاه» ترجمه شده است (فلسفی، ۱۳۷۲: ۸۹). «یار دادگاه» می‌تواند یک شخص حقیقی یا حقوقی باشد که با ارائه اطلاعات و مشورت‌های تخصصی در امور کلی و موضوعی مرتبط به دعوی، به دادگاه یاری رسانده و به فرایند رسیدگی قضایی بین‌المللی یا داخلی کمک کند. یار دادگاه می‌تواند یک سازمان بین‌المللی غیردولتی باشد (بیگزاده، ۱۳۹۴: ۶۷). این نوع از مداخله، ریشه در نظام حقوقی عرفی یا کامن لا دارد که ضمن نفوذ در برخی نظام‌های رومی - ژرمنی از عرصه نظام‌های قضایی ملی به دادرسی‌های بین‌المللی نیز گسترش یافته و به یک مفهوم شناخته شده، تبدیل شده است. اینگونه از مداخله بیشتر به منظور استفاده از تخصص و اطلاعات طرف ثالثی است که پیرامون موضوع، اطلاعاتی فنی و راهگشا دارد و با هدف ارائه معاضدت بی‌طرفانه به دادگاه و قاضی، زمانی که پرونده ماهیت پیچیده و زوایای تخصصی دارد، صورت می‌گیرد. دوست دادگاه طرف دعوا نیست؛ اما برای ثبت یک لایحه به دلیل این که منفعت مهمی در موضوع پرونده دارد به دادگاه مراجعه می‌کند. نقش «یار دادگاه» در مقایسه با «وارد ثالث» محدودتر است؛ زیرا فقط اطلاعاتی را از طریق لوایح کتبی به دادگاه ارائه می‌کند و

هیچ‌کنترلی بر پرونده و روند تحولات آن و حقوق و تکالیف طرفین دعوی ندارد.

لوایحی که «یار دادگاه» به دادگاه ارائه می‌کند، بیشتر حاوی یک سلسله اطلاعات فنی و تخصصی و دیدگاه‌های ثالثی است که در دادرسی حضور ندارد همچنین این لوایح ممکن است متضمن دیدگاه‌هایی در امور موضوعی و حکمی جهت معاضدت به دادگاه و یا حاوی مستندات و استدلال‌های حقوقی در جهت دفاع از منافع ثالث غایب باشد (بیگزاده، ۱۳۷۹: ۱۱۲).

ارائه اطلاعات مذکور می‌تواند به یک دادرسی منصفانه و عادلانه کمک کند. از حیث امور موضوعی، اطلاعات یار دادگاه می‌تواند ضمن ارائه اطلاعات صحیح و مستند از وقایع میدانی، حاوی نوعی اظهار نظر کارشناسی و فنی برای درک صحیح امور و کشف وقایع پیرامون موضوع باشد که در قالب یک لایحه مکتوب ارائه می‌گردد (رباستی؛ ویروچی، ۲۰۰۲: ۴۱۲).

سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی با توجه به علائق خاص خود به یک حوزه‌ای از مسائل انسانی و حقوق بین‌الملل و برخورداری از کارشناسان فنی و آشنایان با نظام‌های حل و فصل اختلافات خارج از دادگاه، به معنای واقعی کلمه می‌توانند یار دادگاه در اجرای عدالت، احقاق حق و یا فصل خصومت و فیصله دعوی باشند. بدین ترتیب سازمان بین‌المللی غیردولتی در این مقام نه طرف دعوی است و نه وکیل مدافع و نه ذینفع ثالث بلکه «یار» دادگاه است با نوعی خاصیت آگاهی بخشی که می‌تواند دیدگاه‌های معتبری را به دادگاه عرضه کند و بدین ترتیب بر فرایند دادگستری بین‌المللی و اجرای عدالت در حقوق بین‌الملل تأثیر گذارد.

۵-۱-۲ مبانی حقوقی مشارکت «یار دادگاه»

تأمل در گستره و سوابق مشارکت در قالب «یار دادگاه» و مرور رویه محاکم و مواضع آنها نشان می‌دهد که به هنگام اعمال قاعده «یار دادگاه» بیشتر سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی مدعی نوعی «منفعت عمومی» و نمایندگی منافع جمعی شده‌اند و دادگاه نیز از آنها خواسته است که ماهیت و چیستی منافع مورد ادعا را اعلام و اثبات کنند این منافع ادعایی، منافع مستقیم و متعلق به خود سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی نیست بلکه نوعی منافع غیرمستقیم و کلی و به عبارت بهتر منافی اجتماعی و عمومی است. ماهیت و چگونگی این منافع از آن جهت مهم است که در پذیرش یا رد مداخله سازمان در چارچوب «یار دادگاه» و پذیرش و ثبت لوایح آن عنصری اساسی و مهم است. منفعت عمومی باید از جانب دادگاه شناسایی شده و در پی آن، اجازه مشارکت به سازمان بین‌المللی غیردولتی درخواست کننده بدهد؛ دادگاه زمانی مشارکت یار دادگاه را می‌پذیرد که تشخیص دهد اطلاعات یار دادگاه می‌تواند بر پایه یک منفعت جمعی و با توجه به درجه و نوع این منفعت، منافی برای دادگاه و اجرای عدالت داشته باشد. سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی همچون عفو بین‌الملل، دیده‌بان حقوق بشر و کمیته بین‌المللی صلیب سرخ بیشتر تقاضاهای خود برای ورود به دادرسی در چارچوب یار دادگاه را بر مبنای منافع عمومی و جمعی بشری و یا وجدان جمعی بشری مطرح می‌کنند (میرعباسی و محمدی، ۱۳۹۵: ۶۷).

اینگونه مشارکت در دادرسی می‌تواند نوعی دفاع از منافع جمعی و منافع عمومی باشد. اینگونه مداخلات در سطح نظام‌های حقوقی ملی کم نیست؛ اما نظام حقوقی بین‌الملل، تمایلی جدی به

پذیرش آن ندارد. گرچه تصمیم‌گیری درمورد اجازه ورود به دادرسی در چارچوب مفهوم «یار دادگاه» هنوز به نظر دادگاه بسته است. اما محاکم بین‌المللی نمی‌توانند نسبت تقلای بشریت برای دفاع از منافع جمعی و حضور نظام یافته در دادرسی‌ها بی‌تفاوت باشند. گو اینکه غایت نهایی مراجع قضائی نیز اجرای عدالت به سود منفعت عمومی یا همان بشریت است. باقی‌ماندن نهادهای قضایی در چارچوب خشک و ایستای معاهدات و کلمات و عبارات بی‌جان آن، موجب خواهد شد که نهاد قضائی به مرور کهنه و فرسوده شده و کارایی خود را از دست بدهد (نیاورانی، ۱۳۸۴: ۷۴). نهادهای قضائی نیز همانند سایر نهادها و ساختارها و سازمان‌های بین‌المللی، موجوداتی سیال و شناور در رودخانه خروشان بشریت و ارزش‌های بشری هستند و بالاجبار باید با تحولات این مسیر همگام بوده و به روز باشند. بدیهی است که در امور مربوط به منافع عمومی، سازمان بین‌المللی غیردولتی رأساً منافی ندارد و مشارکت در دادرسی منافی را برای او به همراه نخواهد داشت بلکه دلالت «منفعت عمومی» به سمت مردم، بشریت و جامعه بین‌المللی است این جلوه‌ای از شکوه‌مندی جامعه مدنی جهانی و مشروعیت دموکراتیک آن است.

در نظر مشورتی دیوان بین‌المللی دادگستری در پرونده آفریقای جنوب غربی دیوان مشارکت سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی در مقام «یار دادگاه» را بر مبنای «بیان صدای عمومی» و «منافع جمعی» پذیرفت. در برخی موارد دیوان، فارغ از روابط قراردادی اصحاب دعوی، ارزش‌های جهانی را شناسایی کرده است ارزش‌هایی که می‌تواند مبین منافع جمعی جامعه بشری باشد. برای اولین بار اصطلاح تعهدات عام‌الشمول که خارج از چارچوب تعهدات دوجانبه و در قبال کل

دائمی اجازه داد تا دیدگاه‌های هر سازمانی که تمایل دارد، استماع شود.

در اساسنامه دیوان بین‌المللی دادگستری، هیچ مقرره صریحی در مورد مشارکت سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی نزد دیوان وجود ندارد. عبارت «سازمان‌های بین‌المللی» در ماده ۶۹ قواعد دادرسی دیوان نیز قابل تعمیم به سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی نیست و دیوان نیز خود اساساً در بدو امر تمایل چندانی به پذیرش ورود ثالث به طور کلی در چارچوب اساسنامه و به ویژه ماده ۶۶ آن نداشته است و در برخی موارد، دعوی یا لوایح سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی را نپذیرفته است. در ماده ۶۱ اساسنامه عبارت سازمان‌های بین‌المللی، به سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی تعمیم داده نشده است. ماده ۶۲ نیز به ورود دولت‌ها در مقام ثالث مربوط است. با این حال دیوان در رویه عملی خود و تفاسیر حقوقی و قضایی از مفاهیم و قواعد حقوقی، نشان داده است که قابلیت آن را دارد که در راستای ارزش‌های متعالی بشری و منافع جمعی بشریت با یک تفسیر عینی از مقررات اساسنامه، راه را برای مشارکت و مداخله سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی به رسیدگی‌های قضائی و حضور آنها نزد دادگاه باز کند. بر همین اساس دستورالعمل شماره ۱۲ را برای تجویز مشارکت «یار دادگاه» تصویب نموده است (هنجی، ۱۳۸۳: ۹۱).

اسناد مؤسس برخی دیگر از محاکم و ساز و کارهای قضائی منطقه‌ای و بین‌المللی نیز مقرراتی در ارتباط با مشارکت سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی در قالب «یار دادگاه» دارند. مواد ۷۳، ۵۴ و ۱۵ اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری و ماده ۱۰۳ قواعد آئین دادرسی آن یک مبنای معاهداتی مستحکم برای مشارکت سازمان‌های بین‌المللی

جامعه بین‌المللی است، در رای دیوان مطرح و قید شد. برای نمونه در پرونده تنگه کورفو دیوان بین‌المللی دادگستری اصول اولیه بشریت و در پرونده نیکاراگوئه اصول کلی حقوق بشردوستانه را مورد اشاره و استناد قرارداد و اعلام کرد که این اصول ماهیت معاوضی نداشته و تابع شرایط تبادل در روابط بین دولت‌ها نیست. در پرونده نیکاراگوئه، دیوان پذیرفت که تحویل و دریافت اسناد و مدارک توسط دادگاه، الزاماً محدود به قالب‌ها و چارچوب‌های رسمی نیست و می‌تواند توسط طرفی غیر از طرف‌های دعوا و به طریقی که دیوان صلاح بداند دریافت و ثبت شود (سانتیواسا، ۲۰۱۲: ۳۷۷).

۵-۱-۳ مبانی معاهداتی و عرفی مشارکت «یار دادگاه»

از دیدگاه حقوقی، مبنای مشارکت سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی در دادرسی‌های بین‌المللی و حضور آنها نزد محاکم بین‌المللی، می‌تواند قواعد مندرج در معاهده مؤسس محکمه یا اساسنامه و قواعد شکلی آن و یا قواعد عرفی، اصول کلی حقوق بین‌الملل و یا رویه قضائی باشد.

اساسنامه دیوان دائمی دادگستری در مواد ۲۶، ۵۰ و ۶۶ مبنایی معاهداتی برای مشارکت سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی پیش بینی کرده بود که مبتنی بر رویه عملی و تفسیر دیوان از عبارت، سازمان‌های بین‌المللی و تعمیم آن به سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی بود. بر همین مبنا بود که دیوان، علاوه بر پذیرش لوایح کتبی سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی، از آنها کارشناسی فنی و تحقیقات تخصصی مطالبه می‌کرد. در سال ۱۹۲۲ زمانی که مسایل مربوط به حقوق کارگران در کنفرانس بین‌المللی کار بررسی می‌شد، دیوان

در ماده ۷۴ قواعد دادرسی و ادله دیوان بین‌المللی کیفری برای رواندا و ماده ۷۴ دادگاه ویژه سیرالئون تکرار شده است. در پرونده‌های میلسویچ و پرونده تادیچ و فراندیچ نزد دیوان بین‌المللی کیفری برای یوگسلاوی سابق، سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی نقش بسیار فعالی داشتند. در پرونده فراندیچ در تاریخ ۹ نوامبر ۱۹۹۸ در مورد حقوق یکی از شهود و لزوم محرمانه ماندن هویت و حفظ امنیت شاهد، یک لایحه تحت عنوان «یار دادگاه» تحویل دیوان و به استناد ماده ۷۴ قواعد دادرسی دیوان ثبت شد. جامعه بین‌المللی زنان برای صلح و آزادی، مرکز حقوق اساسی و مرکز بین‌المللی حقوق بشر و توسعه دموکراتیک از جمله سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی مشارکت کننده در قالب «یار دادگاه» نزد دیوان بودند که لویجی را در امور موضوعی و حکمی تقدیم دادگاه کردند.

ماده ۳۴ آئین دادرسی دیوان آمریکایی حقوق بشر ناظر بر ماده ۶۰ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر با متنی شبیه متن ماده ۵۰ اساسنامه دیوان بین‌المللی دادگستری، به اختیار دیوان برای پذیرش یا رد لویجی و اسناد «یار دادگاه» اشاره کرده است. در میان محاکم منطقه‌ای، نظام اروپایی حقوق بشر و دادگاه اروپایی حقوق بشر توسعه یافته‌ترین نظام می‌باشد که رویه قضائی جامع‌تری را نسبت به ساز و کارهای بین‌المللی دیگر ایجاد نموده است (ماری دوپویی؛ ویروچی، ۱۳۹۲: ۱۳۱).

پروتکل‌های شماره ۹ و ۱۱ مصوب اول نوامبر ۱۹۹۸ از مهم‌ترین اصلاحیه‌های کنوانسیون است که ابتدا با توسعه مفهوم «قربانی» به خویشاوندان و ذینفعان ثالث نیز اجازه طرح دعوا داد و سپس نظام دو مرحله‌ای نظارت بر حسن اجرای

غیردولتی نزد دیوان مذکور است، مواد مذکور و به-ویژه ماده ۱۰۳ یک ارتباط اطلاعاتی، تخصصی و فنی در بخش‌های مختلف دادرسی بین سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی و دیوان برقرار نموده‌اند. سازمان‌های غیردولتی از طریق ارائه لوایح حقوقی و مستدل و تجزیه و تحلیل حقوقی، علاوه بر امور موضوعی، در امور حکمی نیز «یار دادگاه» و حامی قربانی هستند. سازمان «ابتکار زنان برای عدالت جنسیتی» که یک سازمان غیردولتی است در سپتامبر ۲۰۰۶ چنین درخواستی را به شعبه مقدماتی ارائه نمود و دیوان نیز بر طبق بند ۱ ماده ۱۰۳ آن را پذیرفت. سازمان مذکور توانست با ارائه لوایح مستدل حقوقی، دادستان و شعبه مقدماتی را در مورد لزوم اصلاح کیفرخواست و اضافه کردن جرائم جنسی در کنار سایر جرائم ارتكابی متهم قانع کند.

دادستانی دیوان بین‌المللی کیفری متعاقب تقاضاهای سازمان‌های بین‌المللی غیر دولتی مذکور و بویژه سازمان «ابتکار زنان برای عدالت جنسیتی» دو جلسه استماع برای شنیدن نظرات و دلایل و تحلیل‌های حقوقی آنها در تاریخ‌های ۲۸ سپتامبر ۲۰۰۶ و ۱۸ اکتبر ۲۰۰۶ برگزار کرد. ماده ۲۳۰ منشور اروپا و پروتکل شماره ۱۱ الحاقی به آن و ماده ۳۴ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر و ماده ۴۴ اساسنامه دیوان بین آمریکایی حقوق بشر و پروتکل‌های الحاقی به کنوانسیون آفریقایی حقوق بشر (مواد ۵ و ۶) به صراحت حق طرح دعوی را برای سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی در مقام «یار دادگاه» تصریح کرده و به رسمیت شناخته‌اند.

اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری برای یوگسلاوی سابق در ماده ۷۴ قواعد دادرسی دیوان مشارکت سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی را در قالب «یار دادگاه» پیش‌بینی نموده است و مفاد این ماده عیناً

کنوانسیون را یک مرحله‌ای نمود تا قبل از تصویب این پروتکل، نظام رسیدگی با شکایت در کمیسیون اروپایی حقوق بشر شروع می‌شد که در صورت ارتباط موضوعی دعوی با حقوق مندرج در کنوانسیون و نبود موانع برای قابلیت پذیرش از جمله طی مراجع قضائی داخلی، کمیسیون پرونده را به کمیته وزرا ارجاع می‌داد و سپس با جمع شرایطی کمیته آن را برای رسیدگی به دیوان ارجاع می‌داد.

ماده ۱۳ تفاهم‌نامه حل اختلافات سازمان تجارت جهانی که رکن حل اختلاف سازمان تجارت جهانی است در قالب «حق کسب اطلاعات» موجب پذیرش مفهوم «یار دادگاه» در رویه رکن مذکور شده است. قواعد داوری کمیسیون حل و فصل اختلافات سرمایه‌گذاری بین دولت‌ها و اتباع دیگر دولت‌ها و ماده ۱۵ بخش اول قواعد داوری کمیسیون حقوق تجارت بین‌الملل سازمان ملل متحد و مقررات نفتا و محاکم آن و مراجع حل اختلاف کنوانسیون‌های زیست محیطی و کنوانسیون‌های حقوق بشری از جمله موارد دیگری هستند که برای مشارکت سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی و حضور آنها نزد دادگاه یک مبنای صریح معاهداتی وجود دارد اما اکنون این پرسش مهم مطرح می‌شود که چنانچه معاهده مؤسس یا اساسنامه دادگاه و سایر قواعد مرتبط به آن در خصوص پذیرش یا عدم پذیرش «یار دادگاه» ساکت باشد و مقرره‌ای صریح نداشته باشد، در این صورت چه مبنای حقوقی دیگری می‌توان برای مفهوم و نهاد «یار دادگاه» جستجو کرد؟

استناد به عرف بین‌المللی و قواعد کلی عرفی حاکم بر دادرسی‌ها و محاکم بین‌المللی و همچنین اصول کلی حقوق بین‌الملل می‌تواند یک مبنای مناسبی باشد. شاید بتوان گفت که پذیرش «یار دادگاه» با

توجه به رویه عمومی نهادهای قضائی و شبه قضائی بین‌المللی و عملکرد سایر بازیگران بین‌المللی از جمله سازمان‌های بین‌المللی بین‌الدولی و سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی تبدیل به یک قاعده عرفی الزام آور شده است. اعتقاد را سخ جامعه بشری و نمایندگان آن از جمله جامعه مدنی جهانی به این امر و پذیرش نهاد حقوقی «یار دادگاه» در رویه محاکم بین‌المللی و منطقه‌ای که حتی در مواردی علی‌رغم فقدان مجوز معاهده‌ای و اساسنامه‌ای صورت گرفته است، بر یک اعتقاد حقوقی مبنی بر الزام آور بودن این قاعده عرفی دلالت دارد؛ مبانی ارزشی و تحولات مفهومی در حوزه‌های «منفعت عمومی» و «منافع جهانی بشری»، «عدالت»، «حقوق بشر»، و «حقوق بشر دوستانه» نیز می‌تواند تقویت‌کننده باور به این اعتقاد باشد. همچنین اصول کلی حقوق بین‌المللی و اصول کلی حاکم بر دادرسی‌ها و محاکمات از جمله اصل جهانی «صلاحیت در تعیین صلاحیت» دست دادگاه‌ها را در پذیرش دعاوی یا لوایح و اسناد و مدارک سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی باز گذاشته است (لیچ، ۱۳۸۶: ۱۶۱).

اساساً نسبت میان «معاهده» و «عرف» را باید در حیطه «ماهیت» و «صورت» قاعده حقوقی، واکاوی نمود. عرف نسبت به معاهده از یک تقدم ذاتی برخوردار است. معاهده به لحاظ «صورت» و شکل بیرونی قاعده حقوقی از یک درجه اثباتی بالاتر و آسان‌تر برخوردار است اما در عوض یک قالب ایستا و ثابت در قامت کلمات و عبارتی است که به ندرت و به سختی تغییر پیدا می‌کند در حالیکه عرف اگرچه به لحاظ صورت و شکل ظاهری از یک تصویر روشن و ملموس برخوردار نیست، لیکن در ماهیت از یک مبنای محکم‌تری برخوردار است؛ قاعده عرفی در طول زمان صیقل یافته و از

و رویه آنها سایه افکننده و این مراجع لاجرم ملزم به اجرای آن هستند.

۵-۲ مزایای مشارکت سازمانهای غیر دولتی

در فرایندهای قضایی بین‌المللی

اولین و مهم‌ترین مزیت حضور سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی نزد محاکم بین‌المللی که در واقع حضور نهادینه و مستقیم ابناء بشر در دادرسی‌های بین‌المللی می‌باشد، بیان صدای عمومی است. سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی به هنگام مشارکت در مقام «یاردادگاه» در واقع مدافع منفعت عمومی و جمعی هستند. تکرر مراجع قضائی بین‌المللی مستلزم یک ارزیابی و بازبینی مجدد ارتباط این مراجع با جامعه مدنی و خصوصاً رکن رکین آن یعنی سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی است. مشارکت سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی در دادرسی‌های بین‌المللی باعث دسترسی بیشتر مردم به عدالت و منصفانه‌تر شدن دادرسی‌ها شده است. در همین راستا، چنین به نظر می‌رسد که سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی خود نیز بیشتر متقاعد شده‌اند که مشارکت آنها نزد دیوان‌ها و محاکم بین‌المللی مثمر ثمر واقع شده است (ماری دوپویی؛ ویروچی، ۱۳۹۲: ۱۳۱).

سودمندی مشارکت سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی به دو شکل متفاوت اتفاق می‌افتد اول ارائه مشورت‌های تخصصی و کمک‌های فنی که این سازمان‌ها قادر به ارائه آن هستند. و می‌توانند به طرف‌های دعوی بویژه قربانی در تهیه لوایح‌شان کمک کنند همچنین با توجه به روند تخصصی شدن امور در جهان و نظر به کثرت پرونده‌ها و تراکم کاری و تنوع موضوعات مورد اختلاف در دادرسی‌های بین‌المللی، مشورت‌ها و کمک‌های فنی و تخصصی این سازمان‌ها می‌تواند برای دادگاه

استحکام بیشتری برخوردار است و ریشه در اعتقاد و باور قلبی انسان‌ها دارد و به همین دلیل از یک مقبولیت بیشتری برخوردار بوده و اجرای آن مبتنی بر طیب خاطر است. عرف برخلاف معاهده، صورت و شکل ثابت و ایستا ندارد بلکه همگام با تحولات ارزشی متحول شده و از یک انعطاف‌پذیری ویژه‌ای برخوردار است. بر همین اساس گاهی عرف، قالب خشک و ایستای معاهده را در هم می‌شکند و با تحول در مبانی آن، ساختار و قامت معاهده را متزلزل نموده و آن را وادار به توسعه و ترقی می‌کند بسیاری از قواعد حقوقی بین‌الملل، در عرف ماهیتی مترقی‌تر نسبت به همان قاعده در معاهده دارند. ارزش واقعی یک قاعده حقوقی به ماهیت و ماده آن است نه به شکل و صورت‌بندی آن؛ بر پایه این امر است که مراجع قضائی امکان آن را می‌یابند که خود را از قفس تنگ و خشک معاهده رها کرده و با نگاه به تحولات ارزشی در جامعه بشری و در مسیر منافع عمومی و در مقام پاسخ به نیازهای بشریت، تن به قواعد عرفی جدید بدهند (هومن، ۱۳۸۴: ۱۵۱).

مشارکت ابناء بشر در قالب نهادهای مدنی و تلاش برای حضور مستقیم در نظام حقوقی بین‌المللی و به ویژه مشارکت در نظام مسئولیت و نهادهای تضمین‌کننده حرمت و کرامت بشری و مجری عدالت، که بخشی از آن در قالب فعالیت‌های سازمان‌های بین‌المللی غیر دولتی متجلی شده است نشان از یک عنصر اعتقادی راسخ است که نزد مراجع قضائی تبلور یافته است و به جهت تکرار و اشتیاق فراوان نسبت به آن می‌توان گفت که از رهگذر یک حقوق نرم تبدیل به عرف لازم‌الاجرا شده است. عرف بین‌المللی که به مثابه حقوق بین‌الملل عام بر مراجع قضائی و اساسنامه و اسناد

بسیار راهگشا و مفید باشد. صلاحیت‌های فنی و موضوعی و دانش خاص سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی می‌تواند به توسعه نهادهای قضایی بین‌المللی و به ویژه توسعه محتوای حقوق فردی و اجتماعی کمک شایان توجه نماید. بر همین اساس، نهادهای قضایی بین‌المللی نیز به خوبی نسبت به اثرات مثبت و نقش کلیدی مشارکت سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی در دادرسی‌های بین‌المللی آگاه هستند؛ لذا در عمل تمایل چندانی به دوری از این سازمان‌ها و اجتناب از مسائل کلی مربوط به روابطشان با سازمان‌های غیردولتی ندارند. برخی از حوزه‌های حقوق بین‌الملل، از جمله حقوق مربوط به بشریت و نسل‌های آینده و حقوق اقتصادی، اجتماعی از متولی مشخصی برخوردار نیستند. افراد و دولت‌ها به جهت عدم منفعت فوری و مستقیم تمایلی به دفاع از این حقوق ندارند؛ از این حیث سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی در بهترین جایگاه قرار دارند و در ابعاد جمعی مایل و قادر به دفاع از حقوق بشریت و حقوق نسل‌های آینده هستند.

در بسیاری از موارد طرفین دعوا و به ویژه شاکی و قربانی از توانایی کافی برای طرح مصائب، خواسته‌ها و شکایت خود برخوردار نبوده و اساساً به دلایل مختلف قادر به مستندسازی ادعاهای خود نیستند؛ از طرفی دولت‌ها و مراجع قضایی بین‌المللی نیز توانایی یا تمایل چندانی برای ارزیابی دقیق وقایع و جمع‌آوری اسناد و ادله و برآورد خسارات و غرامات ندارند و یا از ابزارها و ساز و کارها و دانش لازم برای انجام این امر برخوردار نیستند. در اینگونه موارد دانش فنی و اطلاعات تخصصی سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی و اشراف آنها بر وقایع میدانی و اوضاع و احوال پیرامونی موضوع دعوی، به مفهوم واقعی کلمه به یاری دادگاه آمده و به دادگاه در انجام وظیفه‌اش

کمک می‌کند. کما اینکه به هنگام بروز مخاصمات مسلحانه، اطلاعات کمیته بین‌المللی صلیب سرخ از وقایع میدانی بیش از هر منبع دیگری قابل اعتماد است (رباستی، ۲۰۰۲: ۷۶). این کمیته از توانایی و ساز و کارهای نسبتاً مفیدی برای مستندسازی وقایع دارد؛ و یا برای نمونه در دعوی مجارستان علیه اسلواکی مربوط به پرونده پروژه سدسازي سد کابیکوو نزد دیوان بین‌المللی دادگستری، سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی به نحو سازمان یافته و موثری توانستند گزارش‌های فنی و تخصصی زیادی را در مورد اثرات و خطرات تخریبی زیست محیطی اجرای پروژه سدسازی که موضوع اختلاف و دعوی طرفین بوده به دیوان ارائه نمایند که تأثیر مستقیم و بسزایی در تصمیم دیوان داشت. بدیهی است که تهیه و تدارک چنین گزارش‌های تخصصی و فنی از عهده دیوان و حتی دولت‌ها خارج بود (رایچرت، ۱۹۹۶: ۳۹).

در رسیدگی‌های مشورتی، اثرگذاری و سودمندی سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی در ارائه اطلاعات و گزارش‌های فنی و تخصصی، بیشتر و مشهودتر است چرا که اساساً در قضایای مشورتی، دیوان در مقام رسیدگی به یک ترافع نیست بلکه بیشتر باید در یک موضوع تخصصی، نظر مشورتی حقوقی بدهد، بر این اساس تخصصی بودن موضوع ایجاب می‌کند که از سازمان‌ها و نهادهای متخصص در موضوع مشورت گرفته و گزارش‌هایی دریافت یا حتی تقاضا کند در محاکم کیفری بین‌المللی که بیشتر به طور مستقیم به جرائم و جنایات بین‌المللی و مسائل حوزه صلح و امنیت بین‌المللی مرتبط است، سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی علاوه بر حمایت از قربانیان و ارائه خدمات به آنها می‌توانند در اجرای عدالت کیفری و جرم‌انگاری جرائم و جلوگیری از بی‌کیفرمانی جنایتکاران نقش

از علمای حقوق بین‌الملل ارتقای بی‌دلیل مشارکت سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی نزد محاکم بین‌المللی موجب نزدیک شدن این ساز و کار به مکانیسم‌های دولت محور می‌شود؛ اعطای حق طرح دعوا به سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی، توانایی این سازمان‌ها در لابی‌گری و قدرت مانور آنها را محدود می‌کند. سازمان عفو بین‌الملل از جمله سازمان‌هایی است که معتقد است، ساز و کارها و ابزارهای غیررسمی، مؤثرتر و نافذتر است این سازمان در رویه خود بیشتر با کارکردی حمایتی، سعی کرده است که از ورود مستقیم و سازمان یافته و در پرونده‌ها خودداری نماید و با توسل به شیوه‌های اثرگذاری عمومی و آگاهی بخشی و اقدامات حمایتی به ایفای نقش بپردازد (پیرسون، ۲۰۰۶: ۶۴۱).

استعمال بی‌رویه و کورکورانه مداخلات سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی در رسیدگی‌های قضایی، چندان مناسب به نظر نمی‌رسد؛ اهمیت این پرونده و ارتباط آن با اساسی‌ترین موضوعات بشری ایجاب می‌نماید که به عواقب منفی آن نیز توجه کافی صورت گیرد و پیرامون این مسئله بررسی شود که آیا باقی‌ماندن سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی در همان جایگاه معاضدتی و تخصصی کافی است یا بهتر آن است که موقعیت آن ارتقا یافته و در چارچوب رسمی بتواند طرف دعوا باشد؟ از یک طرف مداخلات بی‌رویه و بی‌حد و مرز این سازمان‌ها موجبات نارضایتی دولت‌ها و نهادهای حاکمیت محور را فراهم نموده است و از سویی دیگر تا حدودی به جایگاه و اعتبار سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی و قابل اعتماد بودن آنها لطمه وارد نموده است. این مخاطره وجود دارد که نهاد «یار دادگاه» به طور فزاینده و غیرقابل کنترلی به سمت منافع مستقیم سوق پیدا کرده و

بسیار مهمی داشته باشد. سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی نه تنها در شکل‌گیری و تأسیس محاکم کیفری نقش مهمی داشته‌اند بلکه بر روند رسیدگی‌های کیفری نیز اثر گذار بوده‌اند (رمضانی قوام‌آبادی، ۱۳۹۶: ۱۲۳). از دیگر مزایای این مشارکت، حمایت از شهود و تأمین امنیت آنها، مصون ماندن مستندات و ادله ارتکاب جرم و حتی حضور به جای قربانی و نمایندگی از جانب او است. سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی با ایفای نقش در قالب یک پل ارتباطی بین مردم و نهادهای بین‌المللی، ابتدا به رفع نواقص ساختاری و خلأهای حقوقی در حقوق بین‌الملل کمک می‌کنند و سپس در توضیح، تفسیر و تأویل قواعد حقوق بین‌الملل، مشاور و همیار مرجع قضایی هستند که در عین حال حقوق و تکالیف دولت‌ها و جامعه بین‌المللی را نیز مورد گوشزد قرار داده و تبیین می‌نمایند.

۵-۳ معایب و آثار منفی مشارکت یار دادگاه

مشارکت سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی در رسیدگی‌های قضایی بین‌المللی و حضور آنها نزد محاکم بین‌المللی خالی از موانع و عواقب منفی نیست؛ چنین به نظر می‌رسد که علی‌رغم آنچه که در مورد مزایای مشارکت سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی در دادرسی‌های بین‌المللی گفته شد، این مشارکت می‌تواند معایب و آثار منفی نیز داشته باشد. تأثیرات منفی که ممکن است ابتدائاً بر اصل مدیریت عادلانه قضائی و سپس بر حقوق یک طرف یا طرف‌های رسیدگی بار شود. البته گفته شده است که ارتقاء بیش از حد مشارکت سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی نزد محاکم بین‌المللی و به ویژه رسمی شدن و فرمولیزه شدن آن قبل از هر چیز بر جایگاه و شأن خود سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی اثرات منفی خواهد داشت و به زعم برخی

مشروعیت نمایندگی آنها از منافع عمومی خدشه‌دار شود (هرمان، ۱۹۹۱: ۲۱۱).

مضافاً اینکه اساساً مشروعیت نمایندگی از جانب عموم و منافع عمومی محل مناقشه است و پرسشهایی از این قبیل که ملاک و معیار نمایندگی و مشروعیت آن چیست؟ چه مرجعی مشروعیت یک سازمان را بررسی و کنترل می‌کند؟ سولاتی هستند که نمی‌توان به سادگی آنها را نادیده انگاشت. این نگرانی در اسناد مؤسس محاکم بین‌المللی و رویه آنها در پذیرش نهاد «یار دادگاه» هویدا است شاید به همین دلیل است که دیوان آفریقایی حقوق بشر شرط اساسی پذیرش سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی در چارچوب «یار دادگاه» را منوط به برخورداری از جایگاه مشاور نزد کمیسیون آفریقایی حقوق بشر نموده است.

مداخله یک سازمان بین‌المللی غیردولتی در دادرسی ممکن است دلایل پنهان و پشت پرده‌ای نیز داشته باشد و نوعی طرفداری و غرض ورزی یا نمایندگی از جانب یک یا چند دولت خاص در آن نهفته باشد که در این صورت بی‌طرفی لویح و ادله «یار دادگاه» مورد تردید قرار می‌گیرد. برخی فعالیت‌های مخفی و سازمان یافته که به گونه‌ای ناشایست به طرفداری یا تبلیغ منافع یک دولت یا گروه خاصی می‌پردازد ضمن اثرات سوء بر اعتبار و هویت لویح یار دادگاه عملاً موجب بی‌میلی و بی‌رغبتی برخی نهادهای قضائی و دولت‌ها به اینگونه از مشارکت‌ها شده است و این تردید را دامن زده است که برخی سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی از استقلال و بی‌طرفی برخوردار نبوده و در حقیقت از سوی دولت‌ها پشتیبانی می‌شوند (شلتون، ۱۹۹۴: ۶۱۶).

ذکر این نکته نیز ضروری است که لویح سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی ممکن است بر

روی موقعیت طرفین دعوا، و یا استدلال دادگاه و نتیجه‌گیری آن اثر منفی داشته باشد و عملاً مسائل غیرحقوقی بر مباحثات حقوقی و استدلال و استنباط قضائی اثرات انحرافی داشته باشد. همچنین ممکن است با مداخله یار دادگاه، موقعیت یک طرف یا طرفین تضعیف شده و با برهم زدن توازن عادلانه، باری اضافی بر دوش آنها و دادگاه تحمیل کند. کما اینکه در پرونده تادیج نزد شعبه استیناف دیوان بین‌المللی کیفری برای یوگسلاوی سابق، قاضی شعبه، لایحه یار دادگاه را در حمایت از استدلال‌های یکی از طرفین پرونده قرائت کرد و بر استدلال و تقویت موقعیت یک طرف اثرات تضعیف‌کننده‌ای داشت. ذکر این نکته ضروری است که این اثرگذاری بسته به مورد و موضوع دعوی و طرفین آن می‌تواند مثبت یا منفی تلقی شود به عنوان مثال در دعاوی مربوط به مسائل زیست محیطی که بیشتر اصل اختلاف و دعوی متوجه دولت‌ها و کم‌کاری و کوتاهی آنها در رعایت مقررات و تعهدات زیست محیطی است، مشارکت و لویح سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی و تقابل آنها با منافع دولت‌ها و سخت کردن کار آنها آنچنان که بیشتر در محاکم ایالات متحده رایج است را می‌توان نوعی اثر مثبت تلقی کرد (لیندبلوم، ۲۰۰۵: ۸۹). تاثیرات منفی لویح «یار دادگاه» در رسیدگی‌های کیفری بین‌المللی مشهودتر است و دخالت یار دادگاه بر حق دفاع متهم به طور مستقیم اثرگذار است. واقعیت‌ها و مسایل موضوعی جدید، اطلاعات و دیدگاه‌هایی که «یار دادگاه» مطرح و ارائه می‌کند حتی ممکن است منجر به افزایش و تشدید اتهامات شده و اصلاح کیفرخواست را به دنبال داشته باشد. شاید به همین دلیل است که گرایشاتی پدیدار شده است به سمت لزوم تنظیم مقرراتی برای مشارکت

و مشروعیت آنها را به چالش بکشند، از طرفی اعتبار و مشروعیت بزرگترین سرمایه و وجه ممیزه این سازمان‌ها است (وجیچ، ۲۰۰۴: ۴۱). تقابل بین سازمان‌های غیردولتی و دولت‌ها در دعاوی مرتبط با حقوق بشر و حقوق بشردوستانه مشهودتر است چرا که در این حوزه‌ها بیشتر دولت‌ها در جایگاه متهم و سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی در مقام مدافع این حقوق قرار دارند. یکی دیگر از چالش‌های پیش روی که سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی کمبود منابع مالی و ضعف ابزاری است. بسیاری از سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی به لحاظ مالی وابسته به دولت‌ها و نهادهای دولت محور هستند و این یک نقطه ضعف اساسی است. لاجرم موجب مکتوم و محدود شدن سطح فعالیت‌ها یا وابستگی به دولت‌ها و باندهای تبهکار گردد. محاکم نگران افزایش نگرانی و نارضایتی دولت‌ها هستند و همواره تلاش می‌کنند تا با جلب اعتماد دولت‌ها امکان مراجعه بیشتر آنها به دادگاه حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات فراهم شود، امری که برای تقویت و حفظ صلح و امنیت بین‌المللی و افزایش همکاری‌ها و دوستی‌های بین‌المللی ضروری است.

یکی دیگر از چالش‌های پیش‌روی سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی مسئله ساختار دموکراتیک و توانایی پاسخگویی و قابلیت مسئولیت‌پذیری و مشروعیت آنها است که بیشتر به عناصری از قبیل درجه انتظام داخلی، میزان استقلال از دولت‌ها، منابع مالی، ساختار اداری و تشکیلات منظم، ماهیت دموکراتیک و کارمندان جهانی و مستقل، بی‌طرفی و عدم جانبداری کورکورانه و میزان پایبندی به ارزش‌های انسانی و منافع جمعی بشریت و میزان تخصص در موضوع بستگی دارد. به همین دلیل برخی سازمان‌های بین‌المللی غیر

مشروط سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی در مقام «یار دادگاه» که مبتنی است بر پیشنهاد وضع یک سلسله شروط و ویژگی‌ها برای مشارکت سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی نزد محاکم بین‌المللی و امکان کنترل عملکرد آنها و نظارت دستگاه قضائی برای کاهش تأثیرات منفی این مشارکت (مؤمنی راد و مفخم ناصراسلامی، ۱۳۹۸: ۸۱) بر این اساس برخی مراجع قضائی قواعدی را برای شیوه مشارکت این سازمان‌ها در رسیدگی‌های قضائی تنظیم نموده‌اند که درمورد دیوان بین‌المللی دادگستری دستورالعمل شماره ۱۲ مصداق بارز این مسئله است. در راستای جمع بین دو ضرورت لازم است بین منافع متنوع و بعضاً متعارض در شرایط مخاطره‌آمیز، نوعی توازن و تعادل برقرار کرد.

۴-۵ چالش‌های مشارکت سازمان‌های غیر

دولتی در فرایندهای قضایی بین‌المللی

مشارکت سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی با چالش‌ها و موانعی نیز مواجه است. مهم‌ترین چالش و مانع، «حاکمیت» است. دولت‌ها و نهادهای دولت محور اساساً تمایل دارند که هرگونه مشارکت بازیگران غیردولتی، در محدوده حاکمیت آنها و زیر سایه سنگین حاکمیت، اعمال شود. نباید فراموش کرد که مراجع قضائی و قواعد ماهوی و شکل حاکم بر آنها حاصل یک کار بین دولتی است که بیشتر صورت خارجی آن تصویب معاهدات مؤسس و اساسنامه مراجع قضائی بین‌المللی است؛ بنابراین سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی با دیوار صعب حاکمیت مواجه هستند و باید در این تقابل، رفتاری هوشمندانه داشته باشند؛ چرا که ممکن است هرگونه نقص، اهمال یا سهل‌انگاری در عملکرد، بهانه‌ای به دست دولت‌ها و نهادهای ذی‌حاکمیت بدهد تا درستی عمل، سودمندی و یا حتی اعتبار

مؤسس، اساسنامه و قواعد شکلی دادرسی تخطی نکنند. موضع‌گیری دیوان در قضایای آفریقایی جنوب غربی و آزمایشات هسته‌ای به خوبی گویای این امر است.

۶. نتیجه‌گیری

نهاد «یار دادگاه» در حقوق بین‌الملل به رسمیت شناخته شده است و اکثر محاکم بین‌المللی در اسناد مؤسس یا قواعد دادرسی خود، به آن پرداخته‌اند. بدین ترتیب این نهاد از یک مبنای حقوقی مستحکمی در حقوق موضوعه برخوردار شده است. همچنین مداخله در قالب یار دادگاه مبتنی بر نمایندگی «منافع عمومی» است که یک منفعت غیرمستقیم است، برخلاف ثالث، «یار دادگاه» طرف دعوی محسوب نمی‌شود. مشارکت در قالب «یار دادگاه» به صورت ارائه کمک‌های علمی، تخصصی و کارشناسی است که سودمندی آن از یک سو به شکل حمایت از قربانی است و از سوی دیگر در تشخیص امور موضوعی و حکمی یار قابل اطمینانی برای دادگاه است؛ انجام بسیاری از تحقیقات علمی و تخصصی و انجام برخی امور کارشناسی و فنی از توان دادگاه و طرف‌های دعوی خارج است. سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی با توجه به ویژگی تخصصی و علمی و برخورداری از کارشناسان فنی و اشراف بر موضوعات تخصصی، بیشتر و بهتر از طرف‌های دعوی و دولت‌ها از عهده این امر برمی‌آیند. سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی علاوه بر کارکردهای تخصصی در قامت حلقه واسط بین مردم و محاکم، به منصفانه‌تر شدن دادرسی و تقویت تضمینات دفاع کمک شایانی کرده‌اند. خلأهای حقوقی و ضعف‌های ساختاری نظام قضائی بین‌المللی و فقدان یک متولی خاص برای دفاع از

دولتی سعی کرده‌اند با برقراری تشکیلات منظم، با وضع و تصویب و اجرای یک سلسله دستورالعمل‌ها، حداقلی از انتظام داخلی را در نظام داخلی خود برقرار و خود را از خلاء انتظامی خارج نمایند؛ کمیته بین‌المللی صلیب سرخ و فدراسیون جهانی صلیب سرخ و هلال احمر و همچنین کمیسیون بین‌المللی سازمان‌های بین‌المللی غیر دولتی از جمله سازمان‌های پیشرو در این امر هستند. دولت‌ها بیشتر سعی دارند که ساختار و عملکرد سازمان‌های بین‌المللی غیر دولتی حداکثر خودانتظامی را داشته باشد تا جائیکه صحبت از دیپلماتیزه کردن سازمان‌های بین‌المللی غیر دولتی و عملکرد آنها می‌کنند (اریکسون، ۲۰۰۶: ۵۴). دولت‌ها اشتیاق زیادی دارند برای فرمولیزه کردن فعالیت‌های سازمان‌های بین‌المللی غیر دولتی که البته تا آن میزان که برای انسجام داخلی، شخصیت حقوقی و انتظام عملکرد قضائی لازم و ضروری می‌باشد، مفید است؛ اما انتظام بیش از حد و فرمولیزه کردن سازمان‌های بین‌المللی غیر دولتی آنها را از فلسفه وجودی خود که همانا سادگی و اتکاء به مردم و رابطه بی‌واسطه با آنها است دور خواهد کرد و آنها را به ماهیت سازمان‌های بین‌المللی دولت محور نزدیک خواهد کرد. این نظم درون سازمانی خود تابع یک نظم برون سازمانی است که عبارت است از قواعد (از پیش موجود) دادرسی بین‌المللی؛ مشتمل بر معاهدات مؤسس محاکم، اساسنامه و قواعد شکلی دادرسی در مراجع قضائی بین‌المللی؛ که بر سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی تحمیل می‌شود و این سازمان‌ها هیچ تسلطی بر آن ندارند. رویه مراجع قضائی بین‌المللی و به ویژه دیوان بین‌المللی دادگستری نشان می‌دهد که این مراجع همواره به حقوق بین‌المللی موجود پایبند بوده و در رسیدگی‌های خود سعی کرده‌اند از مقررات سند

منافع عمومی جهانی در این امر بی‌تاثیر نبوده است. محاکم بین‌المللی نیز تحت تأثیر افکار عمومی جهانی نتوانسته‌اند نسبت به تحولات ارزشی و نیازهای جامعه بشری بی‌تفاوت باشند و سعی کرده‌اند با اصلاحات و تفاسیر و تدابیری که به عمل می‌آورند، منفذی برای ورود و مداخله سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی به دادرسی‌ها باز نمایند. مشارکت سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی نزد محاکم بین‌المللی، اگرچه با چالش‌هایی چون حاکمیت و ضعف‌های ابزاری مواجه بوده است اما در مجموع جلوه‌ای از اثرگذاری و سودمندی جامعه مدنی جهانی است.

ملاحظات اخلاقی

ملاحظات اخلاقی در خصوص نگارش مقاله و امانت داری در ارجاعات رعایت گردید.

تقدیر و تشکر

از همه عزیزانی که در به سامان رسیدن این تحقیق ما را یاری رساندند تشکر می‌کنیم.

سهم نویسندگان

نگارش و تألیف این مقاله مشترکاً توسط تمامی نویسندگان صورت گرفته است.

تضاد منافع

در این تحقیق تضاد منافی وجود ندارد.

منابع

منابع فارسی

- هومن، موثق (۱۳۸۴). «کمیتة بین‌المللی صلیب سرخ پیشینه- شاخص‌ها- چشم‌انداز آینده»، سالنامه ایرانی حقوق بین‌الملل و تطبیقی، شماره اول.

منابع لاتین

- Eriksson, Maja kirilova, non-governmental organization manual human rights monitoring, 3th Edition, Oslo, Publisher Norwegian human right center press, 2006.
- Herman, Susan, friends of the earth and friends of the court assessing the impact of interest group amicus curiae in environmental cases decided by the Supreme Court, 1th Edition, New York, Publisher University of Wisconsin Madison, 1991.
- lindblom, Anna Karin, non-governmental organization in international law, 1th Edition, Cambridge, Cambridge university press, 2005.
- Pearson, Zoe, «non-governmental organization and international criminal court - changing landscape of international law». International Law Journal, No.2, 2006.
- rebasti, Emmanuel and vierucci, Luisa, a legal status for NGO in contemporary international law?, 2th Edition, Florence, Publisher European university institute, 2002.
- rebasti, Emmanuelle, «a legal status for NGOs in contemporary international law(a contribution to the death on "non - state actors' an public international law at beginning of the twenty - first century)», Journal of European university, No. 15 - 16, 2002.
- Reichert, William M, «Resolving the trade and environment conflict (the WTO and NGO consultative relations)», Journal of International Law, No.5, 1996.
- Shelton, Dinah, « the participation of non-Governmental organization in international judicial proceeding», Journal of International Law, No. 4, 1994.
- vajic, Nina, some concluding remarks on NGOs and the European court of Human rights, 1th Edition, New York, Publisher International courts and compliance bodies the Hague. 2004.
- Santivasa ,Saratoon, The NGOs' Participation in the Proceedings of the International Court of Justice, Journal of East Asia and International Law 5(2): November 2012.

- بیگزاده، ابراهیم (۱۳۷۹). «سازمان‌های غیردولتی و حقوق بین‌الملل»، مجله تحقیقات حقوقی، شماره‌های سی و یک و سی و دو.
- بیگزاده، ابراهیم (۱۳۹۴). حقوق سازمان‌های بین‌المللی، چاپ ششم، تهران، انتشارات مجد.
- رمضان‌ی قوام آبادی، محمدحسین (۱۳۹۶). «مداخله سازمان‌های غیردولتی به منزله دوست دادگاه در دادگاه بین‌المللی حقوق دریاها»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، دوره چهل و هفتم، شماره چهارم.
- فلسفی، هدایت‌الله (۱۳۷۳). «تحولات دادگستری بین‌المللی» مجله تحقیقات حقوقی، شماره پانزده.
- لیچ، فلیپ (۱۳۸۶). نهادها و سازوکارهای منطقه‌ای حمایت از حقوق بشر، ترجمه سید قاسم زمانی و دیگران، چاپ اول، تهران، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های شهر دانش.
- ماری‌دوپویی، پی‌یر؛ ویروچی، لوییزا (۱۳۹۲). سازمان‌های غیردولتی در حقوق بین‌الملل، ترجمه مجید بخشی گنجی، تهران، چاپ اول، انتشارات شهر دانش.
- مؤمنی‌راد، احمد؛ مفخم ناصراسلامی، نگار (۱۳۹۸). «سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی و نقش آنها در حقوق بشر(مطالعه موردی دیده بان حقوق بشر)»، فصلنامه علمی پژوهشی تعالی حقوق، دوره پنجم، شماره دوم.
- میرعباسی، سیدباقر و محمدی، عقیل (۱۳۹۵). «نقش و جایگاه سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی بعنوان دوست دادگاه در نظام بین‌المللی حل و فصل اختلافات»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، دوره چهل و ششم، شماره چهارم.
- نیاورانی، صابر (۱۳۸۴). «عفو بین‌الملل به سوی جامعه‌ای مدنی و جهانی»، سالنامه ایرانی حقوق بین‌الملل و حقوق تطبیقی، شماره اول.
- هنجی، سیدعلی (۱۳۸۳). «پیدایش حقوق - بشردوستانه جنگ و جلوه‌هایی از حفظ حیثیت انسانی در رفتار رزمندگان با یکدیگر»، مجله تحقیقات حقوقی، شماره سی و نه.

Basics, Advantages, Advantages and Challenges of the Participation of International non-Governmental Organizations in International Courts

Masoud Gomari¹, Saber Niavarani^{2*}, Mohsen Mohebi³

1. PhD Student of Public International Law, Faculty of Law - Theology and Political Sciences, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

2. Assistant Professor, Department of International Law, Faculty of Law - Theology and Political Sciences, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

3. Assistant Professor, Department of International Law, Faculty of Law - Theology and Political Sciences, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Article Type: Original Research

Pages:135-150

Article history:

Received: 06 Aug 2020

Edition: 13 Oct 2020

Accepted: 21 Nov 2020

Published online: 19 Mar 2021

Keywords:

Non-Governmental Organization, Participation, Courts, Court Assistant, Legal Interest.

Corresponding Author:

Saber Niavarani

Address:

Iran, Tehran, Islamic Azad University, Science and Research Branch, Theology and Political Sciences.

Orchid Code:

0009-0004-1157-0524

Tel:

021 44845201

Email:

saberneavarani@gmali.cam

ABSTRACT

Background and Purpose: One of the examples of the presence of international non-governmental organizations in the international arena is the participation of these organizations in international courts, which mostly takes place in the form of the "Court Assistant" institution.

Materials and Methods: This article is descriptive and analytical. Materials and data are also qualitative and data collection was used in collecting materials and data.

Ethical Considerations: In this article, the originality of the texts, honesty and trustworthiness are respected.

Findings: The findings showed that the participation of the "Yar al-Ohad" organization guarantees human rights and humanitarian rights before judicial authorities, and the weakening of this participation causes the weakening of the civil society and, consequently, the marginalization of the civil society organizations.

Result: The result is that strengthening the position and usefulness of the institution "Yar Court" in judicial processes will be in favor of guaranteeing human rights and humanitarian rights. For this reason, governments should take appropriate legislation to remove the obstacles and challenges of this type of participation and avoid complicating this legal entity too much.

Cite this article as:

Gomari M, Niavarani S, Mohebi M. *Basics, Advantages, Advantages and Challenges of the Participation of International non-Governmental Organizations in International Courts.* Economic Jurisprudence Studies. 2024.

